

Pohľad na etno(logické) témy v programe letnej školy a zborníka Studia Academica Slovaca

A look at ethno(logical) topics in the program of the summer school and the proceedings of Studia Academica Slovaca

Marta Botiková

Kontakt / Contact

Prof. PhDr. Marta Botiková, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marta.botikova@uniba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7160-4958>

Ako citovať / How to cite

Botiková, M. (2021). Pohľad na etno(logické) témy v programe letnej školy a zborníka Studia Academica Slovaca. *Etnologické rozpravy*, 28(2), 94-97.

Slovakistika a jej reflexia v zborníkoch Studia Academica Slovaca bol názov medzinárodného sympózia, ktoré sa konalo 17. augusta 2021 v Moyzesovej sieni FiF UK v Bratislave. Podujatie pripravilo Studia Academica Slovaca - centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk a venovalo ho 50. výročiu zborníka a 100. výročiu narodenia prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., zakladateľa edičného radu zborníka. V rámci sympózia odznali zásadné hodnotiace a programové príspevky. Taký bol príspevok profesora Juraja Dolníka: **Kultúrny význam zborníkov Studia Academica Slovaca**, ako aj tie, zostavené z osobných spomienok bývalých spolupracovníkov, asistentov, učiteľov a organizátorov letnej školy. Mnohé osobnostné súvislosti osvetľujúci príspevok z biografie profesora Jozefa Mistríka predniesol jeho syn, profesor Miloš Mistrík.

V druhej sekcii sympózia dostali priestor spolupracujúce disciplíny, literárna veda, história, muzikológia aj etnológia. Hovorili sme o témach prednášok a štúdií kolegyň a kolegov etnológov (folkloristov vrátane) a o ich viditeľnej stope v zborníku **Studia Academica Slovaca**. Tí, ktorí boli v uvedenej produkcii najangažovanejší, už nie sú medzi nami (Fischerová, 1997; Michálek, 2004; Mlynka, 2000). Pripomíname si desať rokov od náhleho odchodu docenta Ladislava Mlynku. Vlni v októbri 2020, bez prítomnosti verejnosti, sme sa rozlúčili s profesorom Jánom Michálkom. V tomto roku zomrela docentka Anna Fischerová, ktorá vždy vyzdvihla aj etnologické príspevky v zborníku. Nie sú už medzi nami ani mnohí z autorov príspevkov. Aj to nám pripomína, že päť desaťročí je dlhý čas, a že život zborníka má iný rytmus, ako život človeka.

Nasledujúci text neprináša hodnotiace stanoviská. Aj jednoduchým sumarizovaním príde na to, že etnologické príspevky boli každoročne súčasťou programu letnej školy, nehovoriac o tých praktických ukážkach, nácvikoch piesní a tancov a tvorivých dielňach, ktoré sa živilí folklórnymi podnetmi ako prameňom inšpirácie (Botiková, 2014).

Príspevky možno rozdeliť do viacerých kategórií. Mnohé sa venovali dejinám etnologického, resp. folkloristického bádania a významným osobnostiam dejín týchto disciplín (Hlôšková, 2021). Ďalšie majú charakter základného oboznamovania sa s prvkami a javmi ľudovej kultúry na Slovensku, ako nástroja porozumenia kultúrneho kontextu. A napokon sú to texty, ktoré hľadajú styčné body, predstavujú interdisciplinárne nazeranie na jazykové fenomény. Práve jazykovedci sa vyjadrovali k ľudovej slovesnej kultúre, najcielenejšie Jozef Mlacek, napr. k prísloviám, porekadlám, povrávkam, frazeológii. Analýzu rozprávky, ako fenoménu ľudovej slovesnosti urobil Anton Habovštiak. Jazykové a kompozičné osobitosti rozprávky rozoberal Jozef Sabol, o tradičnej metrológii z lexikálneho hľadiska písal Pavol Žigo. Tu spomeňme aj príspevok z „druhej strany“ – text o remeselníckych fenoménoch v slovenskej paremiológii od Ladislava Mlynku.

Je zrejmé, že jazykovedné bádanie sa neobmedzuje len na formálnu štruktúru jazyka, ale aj na jeho sociálny rozmer, fungovanie jazyka v spoločnosti. Rovnaký jazykový kód u vysielateľa a prijímateľa (pri zakódovaní aj dekodovaní) je základným predpokladom dorozumenia (Mistrík a kol., 1993: 221). Zároveň k porozumeniu je potrebné mať určitú (spoločnú) kultúrnu skúsenosť, historickú alebo aktuálnu, aby účastníci komunikácie rozumeli rovnako sémantický (významový) trojuholník medzi vecou (javom), slovom a pojmom, ktorým ho účastník komunikácie pomenúva (Mistrík a kol., 1993: 379). Práve toto je ambíciou etnologického vkladu, odkazu frekventantom letnej školy, ale aj iným záujemcom o interdisciplinárne nazeranie na jazyk, ako na funkciu/zrkadlo/obraz kultúry, alebo iné formy ich vzájomného prepojenia.

Keď sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského pred viac ako päťdesiatimi rokmi pripravovala a tvorila koncepcia letnej školy Studia Academica Slovaca, od počiatku sa zohľadňovala aj pozícia etnologických a folkloristických štúdií a prednášok, ktoré patrili k základným vlastivedným disciplínam pre SAS. Boli súčasťou konkrétnej programovej skladby jednotlivých ročníkov aj prostredníctvom exkurzií, pričom ich pozícia neustále narastala.

Záujemcovia o slovenský jazyk a poznanie Slovenska sú v rozličnom stupni motivácie vedení predovšetkým svojimi profesionálnymi zámermi a cieľmi (vedeckí pracovníci, pracovníci v oblasti kultúry, vysokoškolskí učitelia, osobitne slováci, študenti vysokých škôl, žurnalisti, redaktori, vydavatelia, prekladatelia, úradníci a pod.) až po takých jednotlivcov, ktorí sú vedení celkom individuálnymi osobnými záujmami. Na jednu, podľa našich skúseností stále závažnú, skupinu frekventantov chceme bližšie upozorniť.

Ide o našich vysťahovalcov, resp. emigrantov z dávnejších i mladších období, a predovšetkým ich deti a vnúčatá. Vysťahovalectvo, ako mohutný sociálny jav, zasiahlo Slovensko vo viacerých vlnách a v niektorých oblastiach aj radikálnym spôsobom. Bližší i veľmi vzdialený svet sa stal v uplynulých dvoch storočiach útočiskom tisícov slovenských rodín i jednotlivcov pre celkovo nepriaznivé životné podmienky vo svojej domovine. Spočiatku to bola vnútorná migrácia obyvateľstva v hraniciach Rakúsko-Uhorska, keď vznikali silné slovenské osady na uhorskej Dolnej zemi (v dnešnom Srbsku-Vojvodine, Chorvátsku,

Maďarsku, Rumunsku a neskôr aj v Bulharsku). Koncom 19. storočia a v prvých desaťročiach dvadsiateho storočia smerovali však silné vlny slovenských vysťahovalcov do vyspelých krajín západu (Francúzsko, Belgicko), predovšetkým však do Ameriky (USA, Kanada, Argentína). My máme dočinenia aj s mladšími emigračnými vlnami, ich účastníkmi alebo ich potomkami, teda tých, čo odišli po roku 1948, 1968 či sa vybrali na skusy do otvoreného sveta po roku 1989. Je to veľmi rôznorodá zostava, ľudia rôznych generácií, prichádzajúci z rôzneho jazykového prostredia a s rôznou skúsenosťou so slovenčinou, ale aj s rôznymi príbehmi, piesňami či zvykmi, ktoré zažívali, o ktorých doma počúvali. Pre etnológov je skúsenosť zo stretnutí s nimi veľmi inšpiratívna, je to výzva na dialóg s frekventantmi.

Etnológia obohacovala a rozširovala obzory nielen krajanom. Svojím spôsobom poslucháčstvu predkladala doklady a poznatky o tom, ako žili naši predkovia, a možno ešte aktuálnejšie – aké kultúrne hodnoty v podobe tradície priniesli do našej prítomnosti. Uvedený aspekt podčiarkol hneď v prvom zväzku zborníka Karol Rosenbaum (1972), keď v úvodnej štúdii o slovenskej národnej kultúre hovoril o ľudovej kultúre, ako o prvom, hlavnom poznávacom znaku národnej kultúry.

Uverejnené príspevky sa venovali najmä tradičným formám ľudovej kultúry i procesom jej zmien, nositeľom, ale aj bádateľom, dejinám samotnej vedy a výskumným metódam, pričom najväčšia pozornosť sa sústredila na problematiku ľudovej umeleckej kultúry, predovšetkým na slovesný a hudobný folklór a na výtvarné umenie. Najplodnejšími autormi bol už spomenutý Ján Michálek (dejiny a osobnosti), Ľubica Droppová (folklórne žánre), Emília Horváthová (obyčajové tradície), Ján Podolák (etnické otázky), podobne Magdaléna Paríková (etnické migrácie, urbánne štúdiá), Ester Plicková a Soňa Kovačevičová (ľudové výtvarné umenie), Milan Leščák (dramatický folklór), Viera Gašparíková (ľudová próza), Hana Hlôšková (povešťové tradície, dejiny folkloristiky), Ivan Mačák (organológia). O slovenských čipkách prednášala a písala Elena Holéczyová, ľudové maľby na skle priblížila čitateľom zborníka Irena Pišútová. Umelecké remeslá na Slovensku boli témou príspevku Pavla Michalidesa. Do tejto skupiny príspevkov možno priradiť už spomínanú štúdiu Martina Slivku o ľudových maskách, ako aj príspevok Františka Kalesného o habánskej keramike. Kornélia Jakubíková sa venovala rodinným obyčajom, Zita Škovierová predstavila tradičné prejavy spoločenského života. K vývoju foriem a k sociálnej štruktúre rodiny na Slovensku publikovala príspevok Marta Botiková. Do tejto skupiny radíme aj príspevok Márie Dubajovej o kultúre Rómov na Slovensku. K otázkam etnicity sa vyjadril Ján Botík a špecificky v historickej perspektíve Československa Jan Rychlík. Pozornosť si zaslúžia aj nastupujúca, resp. mladšia generácia. Tak sa s etnografickým materiálom vo význame etnickej symboliky predstavil Juraj Janto, s tradičnou spoločenskou udalosťou a vzájomnou výpomocou Michal Uhrin, či s historicko-etnografickou perspektívou spomienok na 1. svetovú vojnu Richard Kotsch.

Do budúcnosti bude asi potrebné uvažovať o tom, ako sa budeme posúvať v poznávaní poli. Popri základných informatívnych prednáškach z oblasti tradičnej ľudovej kultúry a resp. socio-kultúrnu antropológiu naďalej v interdisciplinárnom zmysle. V zmysle lingvistickej antropológie, k otázkam jazyka v procese kultúrnej komunikácie najrôznejšieho druhu. Zaujímajú nás aktuálne, a aj jazykovo špecifické témy migrácií a dôsledkov na používanie a porozumenie jazyka a kultúrnych javov. Inými slovami, sme radi, že zostávame v spojení a pomáhame v rozširovaní obzorov frekventantov. Pre seba zas v istom zmysle testujeme súčasné témy a ich relevanciu v širšom medzinárodnom publiku.

Referencie

- Botiková, M.** (2014). Uplynulé desaťročie etnologických príspevkov v zborníkoch *Studia Academica Slovaca* (2004 – 2013). *Studia Academica Slovaca*, 43, 424-432.
- Mistrík, J.** (Ed.). (1993). *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.
- Fischerová, A.** (1997). Slovenská kultúra v zborníkoch SAS (Úvaha nad štúdiami v dvadsiatich piatich ročníkoch). *Studia Academica Slovaca*, 26, 270-289.
- Hlôšková, H.** (2021). Folklór a folkloristika v zborníkoch *Studia Academica Slovaca* – reálie a prístupy. *Studia Academica Slovaca*, 50, 356-373.
- Michálek, J.** (2004). Etnológia v letnej škole slovenského jazyka a kultúry. In J. Pekarovičová, E. Vojtechová (Eds.), *40 rokov Studia Academica Slovaca* (s. 63-69). Bratislava: Univerzita Komenského.
- Mlynka, L.** (2000). Ľudová kultúra v zborníkoch *Studia Academica Slovaca*. *Studia Academica Slovaca*, 29, 337-345.
- Rosenbaum, K.** (1972). Slovenská národná kultúra. *Studia Academica Slovaca*, 1, 9-16.